

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Արա ԱՌԱԶԵԼՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

ՖՐԱՆՑ ԿԱՖԿԱՅԻ «ՕՐԱԳՐԵՐԻ» ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Համաշխարհային գրականության ամենահայտնի դեմքերից մեկի՝ Ֆրանց Կաֆկայի գրական ժառանգության մեջ բացառիկ տեղ են գրավում «Օրագրերը»: Ստեղծվելով 1910-1924թթ. ընթացքում, այդ օրագրերը, փաստորեն, գրողի կյանքի և ստեղծագործական աշխարհի մասին պատմող թերևս միակ փաստաթուղթն են:

Հոդվածում հեղինակը դիտարկում է Ֆրանց Կաֆկայի «Օրագրերի» կառուցվածքը և գտնում, որ այն ունի համադրական կառուցվածք և բաղկացած է փաստագրական և մտահղացված տեքստերի համադրությունից:

Քանալի քառեր. *համադրական կառուցվածք, փաստական տեքստեր, մտահղացված տեքստեր, պատկերավոր հիշողություն, ինքնաքննադատություն, արտաքին կենսագրություն, ներքին կենսագրություն*

Կաֆկայի «Օրագրերը» համադրական կառուցվածք ունի: Դա պայմանավորված է այս երկի գործառնական նպատակների երկակիությամբ, որի հետևանքով ստեղծվել է ոչ միայն ինքնակենսագրական, այլև գեղարվեստական արժեք: Թեև այս նպատակներից առաջնայինը, ինչպես նշում է Kindler-ի մեկնաբանը, եղել է «իրադարձությունների շտեմարան լինելը» /Kindlers, 1988: 51/, սակայն գրական նյութերի անընդհատ ներմուծումը նկատելիորեն փոխում է դրանց պատկերը: Դասական պատկերացումներին համապատասխան, այսինքն միատարր օրագիր ունենալու գրողի մտահղացումը, որ ինչ-որ չափով նկատելի է սկզբնական գրառումներում, աստիճանաբար տեղի է տալիս խառը գրելաճին, այն է՝ ինքնակենսագրական և գրական նյութերի համատեղմանը:

Այս հանգամանքը «Օրագրերին» հաղորդում է յուրահատուկ բնույթ և թելադրում մոտեցումների տարբերակում: Եթե բուն օրագրերի մասով դրանք կապվում են ավանդույթի հետ, պահպանված են դասական մի շարք սկզբունքներ՝ ժամանակագրական հաջորդայնություն, գրառման և գրառվող նյութի համաժամանակություն և ներկայացնում են ժանրի գոյաբանական-անձնական ենթատեքստը (Ամիել, Կյերկեգոր), ապա ստեղծագործական նյութերի ընդգրկման առումով գրեթե նորություն են:

«Օրագրերում» կառուցվածքային յուրաքանչյուր տարր, յուրաքանչյուր միավոր ծառայում է երկի գործառնական նպատակների, հեղինակի ինքնաճանաչման և ինքնարասահայտման կազմակերպմանը: Դա վերաբերում է նշված մակարդակներում կառուցվածքային հիմնական տարրերին:

Հոգեբանական մակարդակում, օրինակ, դրանք գլխավորապես կապվում են գրողի ոչ թե գործնական հատկանիշների դրսևորման (Կաֆկան գործունեության մարդ չէր), այլ հոգեմտավոր ընկալումների և ապրումների հետ (հիշողություն, խորհրդածություն, տառապանք, վախ, երկատվածություն, հուսահատություն և այլն): Ասվածը վերաբերում է նաև տարածության և հատկապես ժամանակային դրսևորման ձևերին, որոնցով հարուստ են «Օրագրերը»: Ժամանակի և տարածության ձևերը այստեղ փաստորեն միմյանց հատվող այն առանցքային գծերն են, որոնց հատման կետում մշտապես գտնվելով, Կաֆկան ստեղծում է օրագրային իր հյուսվածքը:

Գտնում ենք, որ «Օրագրերում» առկա են սկզբունքորեն միմյանցից տարբեր երկու տիպի փաստագրական և մտահղացված տեքստեր:

Փաստագրական տեքստերը ներկայանում են երեք տարատեսակներով՝

1. Նկարագրական տեքստեր. սրանք այն տեքստերն են, որոնցում հեղինակը, օրագրային ես-ի տեսանկյունից, դիտում, նկարագրում է երևույթները, մարդկանց:

2. Պատմողական տեքստեր. սրանք հեղինակի հետ կատարված իրադարձությունների, դեպքերի մասին գրառումներն են:

Տեքստային այս խմբի մեջ պետք է առանձնացնել նաև հեղինակի գրառումները սեփական երազների մասին: Դրանց թիվը հասնում է 23-ի:

3. Ինքնաքննական-բացատրական տեքստեր. սրանք այն գրառումներն են, որոնցում արտահայտություն են գտնում հեղինակային ես-ի ինքնաանդրադարձումները: Նման գրառումների ծավալը «Օրագրերում» չափազանց մեծ է: Դա հնարավորություն է տալիս այս խմբի գրառումները բաժանել մի քանի ենթախմբի: Ամենից ավելի աչքի են ընկնում այն գրառումները, որոնցում հեղինակը անմիջականորեն խոսում է իր վիճակի մասին: Կաֆկային հաճախ է վերլուծում իր ներաշխարհը, ցանկանում հասկանալ ոգևորության, տագնապի, վախի և հույսի իր ապրումները, որոնք մեծ մասամբ կապված են գրելու ընդունակության կամ անընդունակության վրա: Կաֆկայի շատ տեքստեր մեկնաբանում են հեղինակի գրական արտադրանքը:

Ինքնաքննական-բացատրական առանձին տեքստերում Կաֆկան խոսում է իր ներաշխարհային կացության մասին՝ անուղակիորեն՝ «man» անորոշ մասնիկի միջոցով ստեղծելով միակազմ նախադասություններ.

«Օրագրերում» տեքստերի մյուս տիպը մտահղացված գրառումներն են: Դա գեղարվեստական տեքստերի ամբողջությունն է, որը նույնպես կարելի է բաժանել երեք խմբի:

1. Ազատ տեքստեր, որոնք ունեն օրագրային գրանցում, բայց պատկանելությունը Կաֆկայի որևէ ստեղծագործությանը դեռևս ճշտված չէ: Փաստորեն դա գրառումների այն ամբողջ զանգվածն է, որին ամենից ավելի է համապատասխանում Մ. Բրոդի «անմշակ մարմար» բնորոշումը: Կիսավարտ այս գործերը, որոնց արժեքը հենց կիսավարտությունը ու հատվածայնությունն է, «Օրագրերին» հաղորդում են մանրանկարչությանը յուրահատուկ գեղեցկություններ:

2. Մշակման փուլում գտնվող տեքստեր, որոնք հայտնի պատմվածքների, մանրապատումների և վեպերի հատվածներ կամ նախնական ուրվագծեր են:

3. Ավարտված գեղարվեստական տեքստեր, որոնք համեմատաբար քիչ թիվ են կազմում:

Տեքստային կառուցվածքին զուգահեռ «Օրագրերը» կարող ենք դիտարկել նաև բովանդակային կառուցվածքի տեսանկյունից: Այս մակարդակում, բնականաբար, հիմնականը Կաֆկայի կենսագրության և մտքերի ընթացքն է, նրա էության դրսևորման տարածաժամանակային մանրամասները: Տեսանելի է Կաֆկայի ինքնության (հեղինակի ես-ի) դրսևորման երկու արտաքին և ներքին տարբերակներ: Այս առումով «Օրագրերի» կառուցվածքի այն պատկերը, որը ներկայացնում է Հ. Կորոտը՝ «...ստեղծագործական ուրվագծեր, էսքիզներ, հատվածներ, տեքստերի սկզբնամասեր, նամակների համառոտագրություններ, իրադարձային փաստեր, դիետիկ ծրագրեր և ամեն կարգի գրառումներ...» /Kafka, 1994: 256/, կարելի է տրոհել գրառումների, որոնք ներկայացնում են հեղինակի արտաքին կենսագրությունը, և գրառումների, որոնք ներկայացնում են հեղինակի ներքին կենսագրությունը: Քանի որ արտաքին աշխարհի հետ գրողի առնչությունները աչքի չեն ընկնում հարուստ իրադարձություններով, ուստի նրա ինքնության բացահայտման հիմնական ծանրությունը ընկնում է ներքին կենսագրությանը վերաբերող գրառումների վրա: Դա հաստատվում է վիճակագրական փաստերով: «Օրագրերում» գրառումների ընդհանուր թիվը շուրջ 1150 է: Եթե այդ ամբողջությունը դիտարկում ենք նշված զույգ տարբերակների տեսանկյունից, ապա պարզվում է, որ Կաֆկայի մասին փաստական տեղեկություններ պարունակող այս տարբերակների հարաբերակցությունը ուղղակիորեն կապված է գրողի կյանքի ընթացքի հետ: Եթե սկզբնական շրջանում գերակշռությունը արտաքին կենսագրությանը առնչվող գրառումների կողմն է, ապա վերջին տարիներին այդ հարաբերակցությունը ստանում է ճիշտ հակառակ պատկերը: 1921 թ. հետո յուրաքանչյուր երեք գրառումներից երկուսը խոսում են գրողի ապրած հոգեկան դրամայի մասին, մինչդեռ 1911-13թթ. գրառումներում դրանք կազմում են 15-20 տոկոս:

Արտաքին կենսագրական գրառումները հնարավորություն են ընձեռնում հետևելու Կաֆկայի հեղինակային ես-ի՝ արտաքին աշխարհի հետ ունեցած փոխհարաբերություններին: Այդ աշխարհը, իբրև մերժելի կամ ընդունելի չափանիշ (Dominante), առկա է գրառումներում նույնիսկ այն դեպքում, երբ գրողը ներաշխարհային խնդիրներ է քննում (Կաֆկայի ինքնությունը պարզվում է արտաքին աշխարհի հետ ունեցած հակասությամբ միայն): Դա գրողի ստեղծագործական և գործնական կյանքի ողջ աուրան է՝ հանդիպումներ, գրական ընթերցումներ, գրականության և արվեստի մեծերի մասին խորհրդածություններ, գրքերից ստացած տպավորություններ, նամակներ, ընտանեկան, ամուսնական խնդիրներ (վեճեր), ծրագրեր, ծառայություն, փողոց, կանայք, ընկերներ: Սկզբնական գրառումներում նրա հետաքրքրու-

թյունները շատ են. հրեականություն (պատմություն, թատրոն), կրոն, մշակույթ, Ֆ. Բաուեր (Կաֆկայի նշանածն է), Վ Գյոթե, սակայն տարիների հետ նա աստիճանաբար մերժում և գրեթե նվազագույնի է հասցնում դրանք: «Օրագրերից», օրինակ, ոչ մի կենդանի տպավորություն չի ստացվում ժամանակի քաղաքական – հասարակական իրադարձությունների մասին, դրա փոխարեն հստակորեն գծագրվում է արտաքին աշխարհի միֆական չափերի հասնող թշնամական առկայությունը: Ահա թե ինչու սկզբնական շրջանի գրառումներում արտաքին կենսագրության փաստերի հետ մեկտեղ առկա է նաև «սոցիալական ազատության միտումը» /Kindlers, 1988: 52/:

Կաֆկայի գոյաբանական տառապանքի հոսքը հիմնական է դառնում ողջ «Օրագրերի» համար: Այն ներկայանում է գրողի հոգեկան ապրումների, ինքնազննության և ինքնաճանաչման, գոյաբանական խորհրդածությունների, երազների, ստեղծագործական դժվարությունները հաղթահարելու խնդիրների մասին պատմող գրառումների տեսքով: Նկատվում է հեղինակային ես-ի երկատում իրական ես-ի և մտահղացված ես-ի: Իրական հեղինակային ես-ի դրսևորման ձևերով (դա հարուստ գամմա է օտարացումից մինչև մենակություն, վախից մինչև սարսափ, անելանելիությունից մինչև հաշտեցում) պայմանավորված է «Օրագրերի» բովանդակային դեմքը: 1911թ. մարտին, այցելելով Ռ. Շթայներին, Կաֆկան խոստովանում է, որ իր դժբախտության միակ պատճառը խառնաշփոթն է, որը ծնվում է արտաքին և ներքին պարտականությունների կատարման և դրանց հաշտեցման անհնարինությունից: «Չկատարված ներքին յուրաքանչյուր պարտականություն,- գրում է Կաֆկան, – վերածվում է դժբախտության զգացման» /Kafka, 1951: 39/: Դրսի և ներսի խզման հիմքի վրա գոյացած այս տառապանքը Կաֆկան չկարողացավ (չէր ուզում) հաղթահարել ամբողջ կյանքի ընթացքում: Արտաքին, իրադարձային փաստերը «Օրագրերում» իրենց տեղը աստիճանաբար զիջում են ինքնազննության և տառապանքի պատկերներին, որոնք վերջին տարիների գրառումներում դառնում են գրեթե հիմնական և «Օրագրերին» հաղորդում խոստովանանքային արձակի գծեր: Ահա Կաֆկայի մենակության պատկերներից մեկը.

«Մենակությունը մի գորություն ունի ինձ վրա, որ բնավ չի անցնում: Իմ ներաշխարհը առանձնանում է նրանից... պատրաստվում բացվել խորագույն ծալքերով: Եվ իմ ներսում ծնվում է մի նոր, փոքրիկ կարգուկանոն, որից բացի ես ուրիշ ոչ մի բանի կարիք չունեմ» /Kafka, 1951: 24/:

Օտարացման

«Ինչն է քեզ կապում այս մտած, պնդացած, խոսող, սուրաչք մարմինների հետ ավելի, քան որևէ առարկայի, ասենք, գրիչի կամ ձեռքիդ նամակի հետ: Միթե այն, որ դու նրանց ցեղից ես: Բայց դու նրանց ցեղից չես, և դրա համար էլ այդպիսի հարց տվեցիր» /Kafka, 1951: 342/:

Վախի

«... Ես ուզում էի մոտենալ լվացարանին, և լսեցի կարճ, անձանոթ շնչառություն: Բարձրացրի աչքերս և սենյակի խուլ անկյուն տարված

վառարանի վրա, կիսամթի մեջ նկատեցի ինչ-որ կենդանի բան: Դեղնավուն փայլով աչքերը կանգ առան ինձ վրա...» /Kafka, 1951: 249-250/:

«Օրագրերի» կառուցվածքում, ինչպես արդեն նշվեց, որոշակի գործառնական նշանակություն ունեն երազները /տարօրինակ երազներ էր տեսնում Կաֆկան/, ինչպես նաև հիշողությունը: Կաֆկային բնորոշ է պատկերավոր (Eidetik) հիշողության տարբերակը: Թե՛ արտաքին և թե՛ ներքին ինքնակենսագրությանն առնչվող իրադարձությունները Կաֆկան հիշում և վերապրում է մեծ մասամբ իբրև պատկեր:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Kafka F. Tagebücher 1910-1923. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1951.
2. Gunterman G. Vom Fremdwerden der Dinge beim Schreiben. Niemeyer, 1991.
3. Kindlers Neues Literatur Lexikon. München, 1988. Bd. 9.
4. Kafka F. Text und Kritik, Sonderband VII, 1994.

Ա. ԱՐԱԿԵԼՅԱՆ – Ստրուկտրա «Դневников» Փր. Կաֆկի. – В статье автор, рассматривая структуру «Дневников» Фр. Кафки, приходит к выводу о том, что произведение имеет синтетическую структуру и состоит из документальных и вымышленных текстов.

Ключевые слова: синтетическая структура, документальные тексты, вымышленные тексты, образная память, самокритика, внешняя биография, внутренняя биография

A. ARAKELYAN – The Structure of Franz Kafka's "Diaries". – In the present paper the author analyzes the structure of Franz Kafka's "Diaries" and comes to the conclusion that this structure is comparative, it combines the literary imagination with publicism.

Key words: synthetic structure, documentary texts, made-up texts, memory of images, selfcriticism, outer biography, inner biography